

تأثیر آموزش دروس معارف اسلامی بر نگرش و انگیزش دینی دانشجویان* (مطالعه موردی دانشگاه صنعتی نوشیروانی بابل)

سید باقر حسینی کریمی^۱، غلامرضا ضابط پورکاری^۲
(دریافت: ۹۹/۳/۳۱ - پذیرش: ۹۹/۷/۱۷، نوع مقاله: مطالعه موردی)

چکیده

هدف پژوهش حاضر، تقویت فرایند علمی سیاست گذاری و تصویرپردازی دروس معارف اسلامی در چشم انداز آینده است؛ بدین سان که با بررسی نگرش و انگیزه دانشجویان به دروس معارف اسلامی، مشخص می شود به چه میزان در تعالی بخشی به باورهای اعتقادی و بینش سیاسی دانشجویان توفیق حاصل شده است و برای ارتقای محتوا و عملکرد آن چه تغییراتی باید صورت گیرد؟ روش پژوهش، توصیفی - پیمایشی و رویکرد آن نیز کاربردی است. از میان دانشجویان کارشناسی ورودی ۱۳۹۵ و ماقبل آن که ۱۹۰۰ نفر بودند، براساس حجم نمونه کوکران ۳۱۹ دانشجوی به روش نمونه گیری تصادفی، به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. ابزار جمع آوری داده ها، پرسش نامه محقق ساخته بود و داده های حاصل تحلیل شدند. طبق نتایج راهکارهایی مانند شناور بودن متون دروس معارف، متناسب بودن دروس معارف با رشته تحصیلی، کیفیت بخشی برنامه درسی، بازنگری و به روز کردن محتوا و استفاده از استادان باتجربه و جذب هیئت علمی برای کاربردی کردن محتوای دروس معارف اسلامی ضروری است.

کلیدواژه ها

نگرش، انگیزش، دروس معارف اسلامی، عملکرد استادان.

* این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی دانشگاهی «نگرش و گرایش دانشجویان به دروس معارف اسلامی (نمونه موردی: دانشجویان دانشگاه صنعتی نوشیروانی بابل)» به سفارش دانشگاه صنعتی نوشیروانی بابل است.

۱. استادیار، دانشگاه مازندران، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، گروه معارف اسلامی، بابل، ایران (sb.hosseini@umz.ac.ir) (نویسنده مسئول).

۲. استادیار، دانشگاه صنعتی نوشیروانی بابل، دانشکده علوم پایه، گروه معارف اسلامی، بابل، ایران.

The Effect of Islamic Education Courses on Students' Religious Attitude*

Seyed Bagher Hosseini Karimi¹ and Gholamreza Zabetpoorkari²
(A Case Study at Babol Noshirvani University of Technology)

Abstract

The Effect of Islamic Education Courses on Students' Religious Attitude and Motivation Reading and redefining the goals and functions of Islamic education courses and reviewing the methods of presenting these courses to make them as efficient as possible to meet the needs of new generations and transmit the values of the Islamic Revolution to them are of significant importance. The present study has been conducted with the aim of strengthening the scientific process of policy-making and illustration of Islamic education courses in the future perspective. Thus, the present study aims to examine the attitudes and motivations of students towards Islamic education courses to determine the extent to which they have succeeded in elevating students' beliefs and political insights and what changes should be made to improve content and performance? The research method is descriptive-survey and its approach is also applied accordingly. Among the 95 undergraduate and pre-1900 undergraduate students, 319 students were selected as the research sample based on the Cochran sample size by random sampling method. The data collection tool was a researcher-made questionnaire and the obtained data were used using descriptive and inferential statistical indicators in the software environment were analyzed. The results showed that the situation of the course content is not in a good situation, contrary to the performance of the teachers. Therefore, it is necessary to pay attention to solutions such as floating texts of educational courses, matching educational courses with the field of study, quality of the curriculum, reviewing and updating the content and using experienced professors and attracting faculty to apply content of Islamic education courses.

Keywords

Attitude, Motivation, Religious Readings, Teachers' Performance

* This article is adapted from the research "The Effect of Islamic Education Courses on Students' Religious Attitude", (A Case Study at Babol Noshirvani University of Technology) commissioned Babol Noshirvani University of Technology.

1. Assistant Professor, Mazandaran University, Islamic Education Department, Babol, Iran (sb.hosseini@umz.ac.ir); Res. Author.
2. Assistant Professor, Babol Noshirvani University of Technology, Islamic Education Department, Babol, Iran

مقدمه

فلسفه وجودی گنجاندن دروس معارف اسلامی در برنامه درسی دانشگاه‌ها، کمک به دانشگاه‌ها در ایفای نقش ذاتی و مأموریت اساسی آن‌ها - یعنی انسان‌سازی - است؛ زیرا دانشگاه، به مثابه کارخانه آدم‌سازی، در سلامت و فساد جامعه نقش مهمی دارد. امام خمینی (ره) (۱۳۷۸، ج ۸: ۶۴) در بیانات متعدد خویش با عبارات گوناگون این مطلب را متذکر شده‌اند: «دانشگاه مبدأ همه تحولات است». همچنین در مواردی دیگر، با به کارگیری اصطلاحات «مقدرات» و «سرنوشت»، دانشگاه را منشأ این مقدرات و سرنوشت دانسته، آن را در رأس امور می‌خوانند؛ از جمله، «مقدرات این مملکت دست این دانشگاهی‌هاست» (خمینی (ره)، ج ۳: ۲۴۹)، «دانشگاه مرکز سعادت و در مقابل (موجب) شقاوت یک ملت است». از دانشگاه (است که) باید سرنوشت یک ملت تعیین شود. دانشگاه خوب یک ملت را سعادت‌مند می‌کند و دانشگاه غیر اسلامی، دانشگاه بد، یک ملت را به عقب می‌زند» (خمینی (ره)، ج ۸: ۶۱).

بر این اساس، انقلاب فرهنگی در سال‌های اولیه پیروزی انقلاب اسلامی شکل گرفت و با بازگشایی دانشگاه‌ها پس از دوره کوتاه تعطیلی، در خانواده دروس عمومی دانشگاه‌ها، مجموعه دروسی با عنوان «دروس معارف اسلامی» با اهداف ذیل گنجانده شد: «آشنایی دانشجویان با اندیشه‌های دینی در حوزه باورها، اخلاق، تاریخ اسلام و تاریخ معاصر، ارتقای معنویت و اخلاق، دمیدن روح الهی در کالبد دانشگاه، دعوت دانشجویان به قیام برای خدا، حل مشکلات عاطفی، آموزشی و سیاسی دانشجویان، ایجاد تحول عظیم روحی در دانشجویان و بسترسازی برای آن، پاسخگویی به مسائل وجودی انسان، رازها و نیازهای وجودی در جهان معاصر، ایجاد تغییرات اساسی در رفتار و عادات دانشجویان، نشاط انقلابی و بینش سیاسی در میان دانشجویان» (مجیدی و فاتحی، ۱۳۸۸: ۳۷-۵۶).

به نظر می‌رسد ارائه معارف اسلامی در قالب این دروس که تقریباً ۱۰ درصد از دروس دوره کارشناسی را شامل می‌شود، امکان نیل به اهداف یادشده را به طور کامل محقق نسازد؛ زیرا نتایج برخی تحقیقات نشان می‌دهد که میزان رضایت دانشجویان از محتوای کتب معارف اسلامی کمتر از حد متوسط است (لیاقت‌دار و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۲).

ارزیابی برنامه‌ها و ساختار دروس معارف اسلامی، به منظور بررسی توانایی جذب و تأثیرگذار بر نگرش و گرایش دانشجویان و برآورد نقش عوامل تأثیرگذار بر ارتقا یا افول آن، به منزله الزام و ضرورت همیشگی برای توسعه راهبردی در محیط‌های آموزش عالی ضروری است.

اهمیت و ضرورت پژوهش

با پشت سر گذاشتن گام اول انقلاب اسلامی پس از چهار دهه و آغاز گام دوم، بازخوانی اهداف و کارکردهای دروس معارف اسلامی و بازتعریف و بازنگر آنها در روش‌های ارائه این دروس برای هرچه کارآمدتر شدن آنها ضروری است تا به نیازهای نسل نو پاسخ داده، ارزش‌های انقلاب اسلامی به آنان منتقل شود.

بی‌توجهی به ارزیابی با روش‌های علمی می‌تواند به بروز انحراف در سیاست‌گذاری دروس معارف اسلامی و ترسیم چشم‌انداز غیر واقعی برای فعالیت آتی مسئولان بینجامد. بنابراین تحقیق حاضر دارای ضرورت راهبردی و کاربردی است.

هدف پژوهش

هدف اصلی مقاله، تقویت فرایند علمی سیاست‌گذاری و تصویرپردازی دروس معارف اسلامی در چشم‌انداز آینده است.

سؤال‌ها و فرضیه‌های پژوهش

در این راستا، مطالعه حاضر بر آن است تا با بررسی نگرش و انگیزه دانشجویان به دروس معارف اسلامی مشخص نماید که به چه میزان در تعالی‌بخشی به باورهای اعتقادی و بینش سیاسی دانشجویان توفیق داشته‌اند؟ و برای ارتقای محتوا و عملکرد، چه تغییراتی باید صورت گیرد. به عبارتی دیگر در این پژوهش، با توجه به نقدها و مشکلات مطرح شده در زمینه آموزش معارف اسلامی و با عنایت به جایگاه مباحث نگرش و انگیزش در امر آموزش، به بررسی نوع نگرش و انگیزش دانشجویان به دروس معارف اسلامی و پاسخگویی به پرسش‌های ذیل پرداخته شده است:

۱. دانشجویان وضعیت برنامه درسی دروس معارف اسلامی را (محتوا و عملکرد استادان) چگونه ارزیابی می‌کنند؟
۲. آیا بین نظرات پاسخگویان در عناصر برنامه درسی دروس معارف اسلامی (محتوا و عملکرد استادان) از نظر عامل جنسیت تفاوت معناداری وجود دارد؟
۳. راهکارهای کیفیت بخشی برنامه درسی دروس معارف اسلامی دانشگاهی کدام‌اند؟ قابل ذکر است که این پژوهش فرضیه آزمون نیست.

پیشینه پژوهش

تاکنون نظرسنجی‌های مختلفی در زمینه دروس معارف اسلامی شده است که نشان می‌دهد عمده‌ترین مشکلات دانشجویان در زمینه دروس معارف اسلامی عبارت است از: مشکلات استادان، محتوای دروس (یوسفی لویه، ۱۳۸۸)، نداشتن انگیزه برای خواندن درس، نامناسب بودن زمان ارائه درس، نامناسب بودن مکان ارائه درس، شلوغی کلاس، نامناسب بودن نوع درس (امراللهی، ۱۳۷۹؛ مجیدی و فاتحی ۱۳۸۸)، تناسب نداشتن با مسائل سیاسی، اجتماعی و اخلاقی جامعه، و شیوه‌های تدریس (آقاجانی قناد، ۱۳۸۰) و غیره. اما پژوهش حاضر ضمن ارزیابی محتوای دروس و عملکرد استادان، میزان ارتباط محتوای دروس و عملکرد استادان را با میانگین نمره کل دانشجویان بررسی می‌کند.

چارچوب نظری پژوهش

آنچه در چارچوب نظری پژوهش مورد توجه است تعریف و بررسی واژه و اصطلاحات نگرش، انگیزش معارف اسلامی و ارزیابی برنامه درسی است.

نگرش

نگرش برگرفته از واژه attitude است که در برگردان آن به فارسی، کلمات متفاوتی همچون طرز فکر، نگرش، اعتقاد، شیوه تلقی، وجهه نظر، وضع روانی و بازخورد کاربرد دارد (مهرآرا، ۱۳۷۳: ۲۲۲). در تعریف نگرش می‌توان گفت: «ترکیب شناخت‌ها، احساس‌ها و آمادگی برای عمل نسبت به یک چیز معین»، «حالت روانی و عصبی که از طریق تجربه سازمان‌یافته تأثیری پویا به پاسخ‌های فرد در برابر کلیه اشیاء با موقعیت‌هایی مربوط به آن دارد»، «نگرش‌ها نظام‌های پایدار از ارزیابی مثبت یا منفی احساسات هیجانی و آمادگی‌های موافق یا مخالف برای عمل نسبت به اشیاء احتمالی اند»، «نگرش نظامی بادوام است که شامل یک عنصر شناختی، یک عنصر حساسی، یک تمایل به عمل است» (قاسم‌زاده مقدم، ۱۳۷۹: ۲۵). از این تعاریف مذکور سه عنصر به دست می‌آید:

۱. باورها (عنصر شناختی): شامل اعتقادات و باورهای شخصی شیء یا اندیشه است.
۲. گرایش‌ها (عنصر عاطفی یا ارزشی): شامل احساسات، شورها به ویژه ارزش‌گذاری مثبت یا منفی فرد نسبت به موضوع نگرش که معمولاً به صورت خوشایند و ناخوشایند ظاهر می‌شود.

۳. عمل‌ها (عنصر تمایل به عمل): آمادگی برای پاسخگویی به شیوه‌های خاص است. در این پژوهش، تعریف سه عنصری نگرش، که نسبت به سایر تعاریف کامل‌تر است و مورد پذیرش بسیاری از اندیشمندان نیز هست مورد توجه است. از آنجا که دانشگاه محل برخورد آراء و عقاید و نیز دیدگاه‌های مختلف در تمام زمینه‌های درسی و غیر درسی مطرح است و با یکدیگر مقایسه شده، مورد بحث، انتقاد و تدقیق قرار می‌گیرند و غالباً جنبه‌های مثبت و منفی هر دیدگاهی مطالعه می‌شوند، در نتیجه، احتمال تغییر نگرش‌های دانشجویان به مراتب بیشتر از افراد معمولی جامعه است. به دلیل انتزاعی و غیر عینی بودن نگرش‌ها، از روش‌های غیر مستقیم استفاده می‌شود که عبارت‌اند از: استنتاج نگرش از پاسخ آزمودنی‌ها به تعداد سؤال مربوط به نگرش برای این کار، مرسوم‌ترین روش استفاده از مقیاس نگرش است. یک مقیاس نگرش شامل سؤال یا جمله‌ای است که آزمودنی باید پاسخ خود را به صورت موافق یا مخالف بودن آن جملات در مورد خود مشخص کند. برای سنجش نگرش، مقیاس‌های زیادی وجود دارد که در این پژوهش، از مقیاس لیکرت استفاده شده است. این مقیاس که به مقیاس «درجه‌بندی» مشهور است، به وسیله لیکرت (۱۹۳۲) معرفی شده است. این روش اندازه‌گیری نگرش دارای ارزش عددی نیست، بلکه پاسخ‌دهنده نگرش خود را براساس یک مقیاس پنج‌درجه‌ای میزان‌بندی می‌کند؛ مانند کاملاً موافق، موافق، مردد، مخالف، کاملاً مخالف. نمره نگرش از مجموع کل نظر‌ها حاصل می‌شود (کریمی، ۱۳۷۹: ۳).

انگیزش

انگیزش اسم مصدر از انگیز بودن و در لغت، به معنای ترغیب و تحریک، تحریص و هیجان بودن آمده است و در اصطلاح عبارت است از: میل و رغبتی که فرد برای رسیدن به هدفی از خود نشان می‌دهد. هر قدر این انگیزه و رغبت بیشتر باشد، فرد بیشتر می‌کوشد. «در روان‌شناسی تربیتی و یادگیری، اصطلاح انگیزش، در مورد عاملی به کار می‌رود که یادگیرنده را برای آموختن درس به تلاش وامی‌دارد و به فعالیت او شکل و جهت می‌دهد» (پارسا، ۱۳۷۴: ۱۷۵).

عوامل مؤثر بر یادگیری زیاد است، اما برخی از آن‌ها که بیشتر مورد توجه‌اند عبارت‌اند از: آمادگی، انگیزه، تجارب گذشته، موقعیت و محیط یادگیری، روش تدریس معلم، رابطه کل با جزء، تأثیر تمرین و تکرار. انگیزش در میان همه عوامل مؤثر بر یادگیری، اهمیت بیشتری دارد تا آنجا که سه عامل مهم یادگیری را انگیزش، انگیزش و انگیزش

می‌داند (شعاری‌نژاد، ۱۳۷۸: ۱۶). به طور کلی، انگیزش نقش مهمی در آماده ساختن فراگیر، برای یادگیری و آماده و هشیار نگه داشتن او در طول فعالیت‌های آموزشی و یادگیری دارد.

معارف اسلامی

حوزه معارف اسلامی وسیع است و در یک تقسیم‌بندی رایج در برگیرنده شناخت‌هایی است که در متن دین اسلام و در سه حوزه اعتقادات، اخلاقیات و احکام مطرح شده‌اند (فیض، ۱۳۷۳: ۲۵، ۱۳۷ و ۱۳۹):

۱. بخش اعتقادات: اموری که یک مسلمان باید به آن‌ها معتقد باشد و شامل مباحث اساسی دین، تحت عنوان اصول دین (توحید، نبوت، معاد، عدل و امامت) هستند.
 ۲. بخش اخلاقیات: مباحثی که به شدن انسان کمک می‌کند؛ اخلاق علمی است که از فضایل و رذایل و شیوه‌های آراسته شدن به فضایل و پیراستن رذایل بحث می‌کند.
 ۳. بخش احکام: مباحثی که به شناخت واجبات و محرمات و سایر احکام تکلیفی و وضعی الهی می‌پردازد و علم فقه مبین آن است.
- در این پژوهش، اعتقادات و اخلاقیات براساس سرفصل‌های معین شده در دروس معارف اسلامی بررسی می‌شوند.

نگرش و ارزیابی برنامه درسی

برای ارزشیابی موفقیت یک درس، باید محورهای گوناگونی آن بررسی شود و نمی‌توان تنها به یک امر بسنده کرد؛ این محورها چنین هستند.

۱. انتخاب استاد مناسب این درس؛ استادی که توانایی تأثیرگذاری شخصیتی داشته باشد، استادی که رفتار، منش، صحبت کردن، معاشرت و نحوه حضورش در کلاس و درس و تدریس پیام شخصیتی و نیز تأثیر هویتی داشته باشد، به خصوص در عمل و رفتار و گفتار زبان دانشگاه و دانشگاهی، یعنی زبان علم، تحقیق، پژوهش، منطق و رفتار و واکنش عالمانه و دانشمندانه با اجتناب از تحکم و یک‌جانبه‌گفتاری و رفتاری همراه با خوی خوش و خلق نیکو. به عبارت دیگر، «تأثیر درس با شاخه معارف دینی، اگر درست عرضه نشود در ایجاد تحول و رفتار آدمی جای سخن ندارد؛ اما به شرط وجود استادانی دانشمند، دلسوز، وقت‌گذار، حاضر در میان دانشجویان برای حل مشکلات اعتقادی و روحی آنان و ...» (احمدی، ۱۳۸۸: ۱۶). اگر استادی پذیرش علمی، دانشی و منطقی نداشته باشد و خوش اخلاقی و رفتاری در او برجسته نباشد، امکان تأثیرگذاری‌اش بسیار ناچیز بوده، در

راستای هدف گذاری دروس معارف اسلامی موفقیتی نخواهد داشت. باید استاد معارف علم محور بوده، مقبولیت پژوهشی و علمی داشته باشد؛ معتقد و موفق به زیان دانشگاه باشد. ۲. انتخاب متن خوب و قوی؛ متنی که هم به روز باشد و جدیدترین مطالب علمی و سؤالات پیرامون موضوع بحث و درس را بررسی کند و با آن مواجهه علمی و منطقی داشته باشد و هم استدلالی و منطقی سخن گوید.

۳. نحوه ارائه دروس؛ به این معنا که جذابیت ارائه دروس کسل کننده و بی روح و غیر فعال و ساکت نباشد و نیز از روش های تأثیر گذار در زمینه کمک آموزشی به طور کافی استفاده شود که حقیقتاً روش و نحوه در تأثیر گذاری متن و محتوای خوب یا بد کاملاً تأثیر گذار است. البته، مباحث سیاسی و مسائل حکومتی و مشکلات اجتماعی در مواجهه با این دروس بی تأثیر نیست و در نتیجه در نحوه ارائه دروس معارف اسلامی باید این جهات را مد نظر داشت؛ توانایی، و کیاست، تجربه و علم و حلم استاد با این امر کاملاً مرتبط است.

۴. موقعیت تهاجمی و دفاعی ارائه دهنده این دروس یا موقعیت انصاف، همکاری، همراهی و اقناعی استاد؛ با توجه به ویژگی خاص دروس معارف اسلامی مقتضی است که انواع سؤال ها، شبهات و مشکلات در حوزه های سیاسی و انقلاب، اجتماعی و اقتصاد، فرهنگی، دینی و اخلاقی در کلاس دروس معارف اسلامی به ذهن دانشجو مطرح شود و باید استاد دروس معارف اسلامی، پاسخگو و حلال آنها باشد. البته از استاد انتظار پاسخ به همه آنها و یا برطرف کردن همه آنها نیست، اما نحوه مواجهه استاد با آنها و موقعیتی که به خود می گیرد، در برداشت دانشجو و تأثیر گذاری دروس معارف اسلامی مهم است؛ بنابراین، توجه به این محور برای کارآمدی دروس معارف اسلامی ضروری است.

۵. تلقی و توقع دانشجو از دروس معارف اسلامی و هدف مورد نظرش؛ دانشجویی که به هدف کسب نمره، دروس معارف اسلامی را اخذ نموده، در آزمون آن شرکت می کند و یا غیر علمی بودن این دروس ذهن او را مشغول می کند با دانشجویی که هدفش کسب مراتب علمی و تقویت بینش مذهبی از این دروس است، کاملاً متفاوت است؛ این مسئله تأثیر گذاری دروس معارف اسلامی را تحت تأثیر قرار می دهد.

روش پژوهش

روش پژوهش کمی و از نوع مطالعات پیمایشی است و در آن برای نمونه گیری از روش نمونه گیری تصادفی ساده استفاده شد. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسش نامه پژوهشگر

ساخته است. مقیاس پرسش‌نامه بر مبنای لیکرت پنج درجه‌ای طراحی گردید و برای سؤالات، طیف امتیازی ۱ تا ۵ در نظر گرفته شد. روایی و پایایی این پرسش‌نامه سنجیده شد و در ادامه، داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار اس. پی. اس. بررسی گردید.

جامعه آماری پژوهش، دانشجویان دانشگاه صنعتی نوشیروانی بابل، در نیم‌سال دوم سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۸، حداقل هشت واحد را گذرانده بودند. واحد حجم نمونه که بر اساس فرمول برآورد حجم نمونه کوکران با ۵ درصد خطا و ۹۵ درصد اطمینان، ۳۱۹ پرسش‌نامه برآورد و تعداد ۳۱۹ پرسش‌نامه از میان دانشجویان دانشکده‌های مختلف دانشگاه، با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده جمع‌آوری شده است. این پرسش‌نامه از نظر روایی محتوایی و صوری مورد تأیید چند تن از استادان صاحب‌نظر در این زمینه قرار گرفت و آنان، پرسش‌نامه را از نظر روایی محتوایی و صوری با اصلاحاتی تأیید نمودند (حلیمی جلودار، ۱۳۹۴: ۳۲۴). برای ارزیابی پایایی پرسش‌نامه، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. پس از بررسی یک نمونه تصادفی ۳۰ نفره در ارزیابی پایایی پرسش‌نامه، برخی از گویه‌ها مورد اصلاح یا حذف و اضافه قرار گرفتند. بنا بر مقادیر شاخص آلفا، سنجه‌های گرایش به دروس معارف اسلامی از همبستگی درونی و ضریب پایایی کافی برخوردارند، به نحوی که مقدار ضریب آلفای شاخص برای این ۳۰ نفر در حیطه محتوایی ۰/۸۹۱ و در حیطه استادان ۰/۹۰۸ بوده است.

یافته‌های پژوهش

توصیف ویژگی‌های جمعیتی

با توجه به جدول ۱، از مجموع ۳۱۹ نفر نمونه تحقیق، ۵۹/۶ درصد از دانشجویان پسر و ۴۰/۴ درصد دختر هستند.

جدول ۱

درصد فراوانی نسبی	درصد فراوانی نسبی معتبر	درصد فراوانی نسبی	فراوانی	
۵۹/۶	۵۹/۶	۵۸/۶	۱۸۷	پسر
۱۰۰	۴۰/۴	۳۹/۸	۱۲۷	دختر
	۱۰۰	۹۸/۴	۳۱۴	کل
		۱/۶	۵	گمشده
		۱۰۰	۳۱۹	کل

توصیف متغیرهای تحقیق

• **حیطه محتوای دروس.** نتیجه نیازسنجی از دانشجویان درباره محتوای دروس معارف اسلامی در جدول ۲ ارائه شده است:

جدول ۲

گوینده‌ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین
سرفصل‌های دروس معارف اسلامی دانشگاه‌ها از چه میزان تناسب با تغییر و تحولات جامعه در سطح سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی برخوردار است؟	۵/۶	۲۲/۶	۴۵/۱	۱۷/۲	۹/۴	۲/۹۸
محتوا و مضامین دروس معارف اسلامی تا چه میزان کاربردی است؟	۶/۹	۲۱/۰	۳۲/۰	۲۵/۷	۱۴/۴	۲/۸۰
قدرت علمی و پرمحتوا بودن متون درسی معارف اسلامی تا چه میزان است؟	۵/۶	۱۶/۶	۴۵/۱	۲۰/۱	۱۲/۵	۲/۸۳
متون درسی معارف اسلامی تا چه میزان سهل و روان است؟	۶	۱۸/۸	۳۵/۱	۲۶/۶	۱۳/۵	۲/۷۷
جذاب بودن عناوین، سرفصل‌ها و وجود مثال‌ها و حکایات در متون درسی معارف اسلامی تا چه میزان است؟	۴/۱	۱۵/۷	۳۲/۶	۳۰/۱	۱۷/۶	۲/۵۹
مباحث متون درسی معارف اسلامی تا چه میزان از تبیین مناسب، قانع کننده و مستدل برخوردار است؟	۶	۲۰/۴	۳۷	۲۳/۵	۱۳/۲	۲/۸۲

طبق داده‌های جدول ۲، با جمع درصد مقادیر مربوط به زیاد و خیلی زیاد نشان می‌دهد که ۲۸/۲ درصد از دانشجویان معتقدند سرفصل‌های دروس معارف اسلامی با تغییر و تحولات جامعه در سطح سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی از تناسب برخوردار است؛ ۲۷/۹ درصد اعلام کردند محتوا و مضامین دروس معارف اسلامی کاربردی است؛ ۲۲/۲ درصد اعلام کردند متون دروس معارف اسلامی پرمحتوا و از قدرت علمی برخوردار است؛ ۲۴/۸ درصد اعلام کردند متون دروس معارف اسلامی سهل و روان است؛ ۱۹/۸ درصد اعلام کردند متون درسی معارف اسلامی از عناوین، سرفصل‌ها و وجود مثال‌ها و حکایات جذاب برخوردار است و ۲۶/۴ درصد اعلام کردند مباحث متون معارف اسلامی مناسب، قانع کننده و مستدل هستند.

جدول ۳

میانگین	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	گویه‌ها
۲/۹۱	۱۱	۲۵/۴	۳۲/۶	۲۴/۱	۶/۹	پس از حضور در کلاس‌های اخلاق اسلامی، آیا گرایش و تعهد بیشتری نسبت به منش‌های اخلاقی پسندیده پیدا می‌کنم؟
۳/۱۳	۷/۲	۱۸/۵	۴۰/۸	۲۱/۶	۱۱/۹	آیا با شرکت در کلاس‌های درس انقلاب اسلامی و قانون اساسی، شناخت بیشتری از انقلاب و ارزش‌های آن و رعایت قانون مداری احساس می‌کنم؟
۳/۱۹	۶/۹	۱۴/۴	۳۹/۲	۳۱/۳	۸/۲	با گذراندن درس تاریخ اسلامی بینش بالاتری از شخصیت‌های سیاسی و اجتماعی فعلی با شخصیت‌های تاریخ اسلام و عبرت‌آموزی در حوزه سیاسی و دینی به دست می‌آورم.
۳/۸	۱۰/۳	۱۷/۶	۳۵/۴	۲۷/۶	۹/۱	با شرکت در کلاس‌های اندیشه اسلامی در مورد دلایل اعتقادی آگاهی کافی کسب می‌کنم.
۲/۹۹	۱۲/۲	۲۱/۳	۳۱	۲۶	۹/۴	با حضور در کلاس‌های تفسیر موضوعی قرآن و نهج البلاغه، تمایل بیشتری به بهره‌گیری از متون دینی مانند قرآن، نهج البلاغه، صحیفه سجاده و غیره پیدا می‌کنم.

طبق جدول ۳ در کلاس‌های اخلاق اسلامی ۳۱ درصد نسبت به منش‌های اخلاقی پسندیده گرایش و تعهد بیشتری احساس می‌کنند؛ ۳۳/۵ درصد در کلاس‌های انقلاب اسلامی و قانون اساسی، شناخت بیشتری از انقلاب و ارزش‌های آن و رعایت قانون‌مداری؛ و ۴۰/۵ درصد در کلاس‌های تاریخ اسلامی بینش بالاتری از شخصیت‌های سیاسی و اجتماعی فعلی با شخصیت‌های تاریخ اسلام و عبرت‌آموزی در حوزه سیاسی و دینی دست یافته‌اند؛ نیز ۳۶/۷ درصد در کلاس‌های اندیشه اسلامی در مورد دلایل اعتقادی آگاهی کافی کسب کردند و ۳۶ درصد در کلاس‌های تفسیر تمایل بیشتری به بهره‌گیری از متون دینی مانند قرآن، نهج البلاغه و صحیفه سجاده پیدا کرده‌اند.

جدول ۴

گوینده‌ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین
میزان نیاز شما برای افزایش آگاهی در حوزه مباحث اعتقادی (مبدأ، معاد، نبوت و غیره) چقدر است؟	۱۴/۱	۳۳/۵	۳۱	۱۳/۲	۸/۲	۳/۳۲
میزان نیاز شما برای افزایش آگاهی در حوزه مباحث اخلاقی و معنوی چقدر است؟	۱۸/۸	۳۱	۳۰/۷	۱۳/۸	۵/۶	۳/۴۲
برای افزایش آگاهی در حوزه مباحث شرعی و احکام، چه میزان احساس نیاز می‌کنید؟	۱۴/۴	۳۰/۴	۲۷/۳	۱۶/۹	۱۱	۳/۲۰
برای افزایش آگاهی در حوزه مباحث تاریخی اسلام، چه میزان احساس نیاز می‌کنید؟	۱۷/۲	۲۴/۵	۲۹/۵	۱۵/۴	۱۳/۵	۳/۱۷
برای افزایش آگاهی در حوزه مباحث انقلاب اسلامی، سیاسی و قانون اساسی چه میزان احساس نیاز می‌کنید؟	۱۷/۶	۲۸/۵	۳۰/۱	۱۲/۹	۱۱	۳/۲۹

طبق جدول ۴، ۴۷/۶ درصد در حوزه مباحث اعتقادی، ۴۹/۸ درصد در حوزه مباحث اخلاقی و معنوی، ۴۴/۸ درصد در حوزه مباحث شرعی و احکام، ۴۱/۷ درصد در حوزه مباحث تاریخی اسلام و ۴۶/۱ درصد در حوزه مباحث انقلاب اسلامی، سیاسی و قانون اساسی خواسته‌اند که آگاهی‌شان افزایش یابد.

جدول ۵

گوینده‌ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین
چقدر به دروس معارف اسلامی علاقه دارید؟	۹/۱	۱۶/۹	۲۳/۳	۲۰/۷	۲۱	۲/۷۲
دروس معارف اسلامی را چقدر مفید ارزیابی می‌کنید؟	۸/۲	۱۷/۲	۳۷/۳	۲۰/۷	۱۶/۶	۲/۸۰
آیا تمایل دارید دروس معارف اسلامی متناسب با رشته‌های تحصیلی دانشجویان مختلف تنظیم و ارائه شود؟	۳۱/۷	۲۷/۹	۱۹/۴	۹/۱	۱۱/۹	۳/۵۸

طبق داده‌های جدول ۵، ۲۶ درصد علاقه‌مند به دروس معارف اسلامی‌اند، ۲۵/۴ درصد دروس معارف اسلامی را مفید می‌دانند و ۵۹/۶ درصد تمایل دارند که دروس معارف اسلامی را باید متناسب با رشته‌های تحصیلی دانشجویان تنظیم و ارائه گردد.

جدول ۶

گویندها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین
مناسب بودن کیفیت چاپ، طراحی و کتاب آرایشی متون درسی معارف اسلامی تا چه میزان است؟	۹/۷	۲۸/۵	۴۲	۱۴/۱	۵/۶	۳/۲۳
حجم کتابها و سرفصلها با مدت زمانی یک ترم تناسب دارد؟	۷/۵	۱۶/۳	۲۸/۲	۲۷/۳	۲۰/۷	۲/۶۳
چه مقدار تفاوت بین دروس معارف اسلامی و دروس تخصصی خود از نظر اهمیت، احساس می کنید؟	۳۳/۹	۲۲/۳	۲۵/۱	۱۲/۵	۶/۳	۳/۶۵

طبق داده‌های جدول ۶، ۳۸/۲ درصد می‌گویند متون درسی معارف اسلامی از کیفیت چاپ، طراحی و کتاب‌آرایشی مناسب برخوردار است؛ ۲۳/۸ درصد اعلام کردند حجم کتابها و سرفصلها با مدت زمانی یک ترم تناسب دارد و ۵۶/۲ درصد از دانشجویان بین دروس معارف اسلامی و دروس تخصصی خود از نظر اهمیت تفاوت قائل هستند.

جدول ۷

گویندها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین
با توجه به وجود انواع تهاجم فرهنگی نسبت به اعتقادات دانشجویان، آیا دروس معارف اسلامی توانسته است رسالت خود را انجام دهد؟	۶/۳	۱۰/۷	۳۱/۳	۲۷	۲۴/۸	۲/۴۷
پس از گذراندن دروس معارف اسلامی چقدر احساس پیشرفت و توانمندی در حوزه معارف دینی پیدا کرده‌اید؟	۳/۸	۱۹/۱	۳۸/۲	۲۷/۶	۱۱/۳	۲/۷۶
در مجموع دروس معارف اسلامی چقدر در تربیت دینی شما تأثیر مثبت داشته است؟	۵	۱۹/۷	۳۲/۶	۲۶/۶	۱۶	۲/۷۱

طبق جدول ۷، به نظر ۱۷ درصد دروس معارف اسلامی توانسته با وجود انواع تعادل فرهنگی نسبت به اعتقادات دانشجویان، رسالت خود را انجام دهد؛ به نظر ۲۲/۹ درصد پس از گذراندن دروس معارف اسلامی در حوزه معارف دینی پیشرفت کرده و توانمند شده‌اند.

و ۲۴/۷ درصد اعلام کردند که دروس معارف اسلامی در تربیت دینی‌شان تأثیر مثبت داشته است.

• **حیطه عملکرد استادان.** نتیجه نیازسنجی از دانشجویان درباره عملکرد استادان دروس معارف اسلامی در جدول ۸ به نمایش درآمده است:

جدول ۸

میانگین	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	گویه‌ها
۳/۸۲	۱/۶	۷/۲	۲۱/۶	۴۶/۴	۲۳/۲	استادان دروس معارف اسلامی تا چه حد عناوین کتاب‌ها و سرفصل‌های درسی را رعایت می‌کنند؟ (عدم جایگزینی کتاب یا جزوه دیگر)؟
۳/۱۸	۸/۲	۱۷/۶	۳۵/۴	۲۶	۱۲/۹	استادان معارف اسلامی تا چه میزان به سؤالات دانشجویان پاسخ‌های صحیح، مستدل و قانع‌کننده می‌دهند؟
۳/۲۶	۴/۱	۱۷/۹	۳۷/۳	۲۹/۲	۱۱/۶	استادان معارف اسلامی تا چه میزان نسبت به رفع شبهات مطرح شده در کلاس‌ها توانمندند؟
۳/۸۷	۱/۶	۶	۲۱/۹	۴۴/۸	۲۵/۷	استادان معارف اسلامی تا چه میزان بر مطالب درسی احاطه دارند؟
۳/۴۷	۳/۴	۱۳/۵	۳۲/۹	۳۲/۹	۱۷/۲	استادان معارف اسلامی تا چه میزان در مورد مباحث درسی (نظرات جدید دینی، شبهات تازه و غیره) به روزند؟
۳/۳۶	۲/۵	۱۵	۳۸/۲	۳۲	۱۲/۲	استادان معارف اسلامی تا چه میزان از بینش وسیع و فراگیر نسبت به مسائل سیاسی و اجتماعی برخوردارند؟

داده‌های جدول ۸ نشان می‌دهند که ۶۹/۶ درصد اعلام کردند استادان، عناوین کتاب‌ها و سرفصل‌های درسی را رعایت می‌کنند؛ ۳۸/۹ درصد اعلام کردند استادان به سؤالات دانشجویان پاسخ‌های صحیح، مستدل و قانع‌کننده می‌دهند؛ ۴۰/۸ درصد اعلام کردند استادان در رفع شبهات موفق بوده‌اند؛ ۷۰/۵ درصد اعلام کردند استادان بر مطالب درسی احاطه دارند؛ ۵۰/۱ درصد اعلام کردند استادان در مورد مباحث درسی به‌روز هستند؛ ۴۴/۲ درصد اعلام کردند استادان از بینش وسیع و فراگیر نسبت به مسائل سیاسی و اجتماعی برخوردارند.

جدول ۹

گوینده‌ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین
استادان معارف اسلامی تا چه میزان از قدرت بیان جذاب و پویا برخوردارند؟	۱۲/۵	۲۸/۸	۳۵/۷	۱۶/۹	۶	۳/۲۵
استادان معارف اسلامی تا چه میزان استفاده بهینه از وقت و حضور منظم و به موقع در کلاس را رعایت می‌نمایند؟	۲۹/۲	۴۵/۱	۲۰/۷	۳/۴	۱/۶	۳/۹۷
استادان معارف اسلامی تا چه میزان از توانمندی و مهارت لازم در انتقال مطالب درسی به دانشجویان برخوردارند؟	۳/۲	۳۷/۶	۳۶/۷	۷/۸	۴/۴	۳/۶۴
توانایی استادان معارف اسلامی در اداره کلاس چقدر است؟	۲۱/۹	۳۸/۶	۳۱/۷	۵/۶	۲/۲	۳/۷۲
استادان معارف اسلامی تا چه میزان نسبت به حضور به موقع و منظم دانشجویان در کلاس اهتمام دارند؟	۲۲/۶	۴۱/۴	۲۵/۷	۶/۶	۳/۸	۳/۷۲

طبق جدول ۹، ۴۱/۳ درصد استادان را دارای قدرت بیان جذاب و پویا می‌دانند. ۷۴/۳ درصد اعلام کردند استادان از وقت بهینه استفاده می‌کنند و حضور منظم و به موقع در کلاس دارند؛ ۵۰/۸ درصد استادان را دارای توانمندی و مهارت لازم در انتقال مطالب درسی به دانشجویان می‌دانند؛ ۶۰/۵ درصد اعلام کردند استادان توانایی اداره کلاس را دارند و ۶۴ درصد به حضور به موقع استادان و منظم بودن دانشجویان در کلاس اشاره کردند.

جدول ۱۰

گوینده‌ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین
استادان معارف اسلامی تا چه میزان از جاذبه تربیتی و رعایت اصول اخلاقی و آداب اجتماعی متناسب با آن در روز برخوردارند؟	۱۶/۹	۳۵/۴	۳۴/۸	۸/۸	۴/۱	۳/۵۲
استادان معارف اسلامی تا چه میزان دغدغه و دلسوزی نسبت به انجام وظایف استادی‌شان دارند؟	۱۹/۱	۴۵/۱	۲۳/۵	۷/۵	۴/۷	۳/۶۶

ادامه جدول ۱۰

گو به ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین
استادان معارف اسلامی تا چه میزان نسبت به ارائه مطالب مفید و کاربردی در زندگی اقدام می نمایند؟	۱۱/۳	۲۸/۲	۳۷/۶	۱۴/۷	۸/۲	۳/۲۰
استادان معارف اسلامی تا چه میزان منابع، مجلات، سی دی و غیره را که با موضوع درس مرتبطند معرفی می کنند؟	۸/۸	۲۳/۲	۳۰/۷	۲۴/۸	۱۲/۵	۲/۹۱
ارزیابی خود را نسبت به تأثیر استادان معارف اسلامی در تعمیق یا تصحیح دیدگاه دانشجویان نسبت به کارکرد های دین را بیان نمایید؟	۱۱/۹	۲۰/۱	۳۷/۶	۲۱/۳	۹/۱	۳/۴

طبق جدول ۱۰، ۵۲/۳ درصد اعلام کردند استادان از جاذبه تربیتی و رعایت اصول اخلاقی و آداب اجتماعی متناسب برخوردارند؛ ۶۴/۲ درصد آنان را نسبت به ادای وظایف، استادی شان دلسوزی می دانند؛ به نظر ۳۹/۵ درصد استادان نسبت به ارائه مطالب مفید و کاربردی در زندگی اقدام می کنند و ۳۲ درصد اعلام کردند که استادان منابع، مجلات، سی دی و غیره را که با موضوع درس مرتبطند معرفی می کنند.

جدول ۱۱

گو به ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین
ارزیابی خود را نسبت به عملکرد استادان معارف اسلامی در برخورد صحیح و منطقی و احترام به عقاید دانشجویان بیان کنید؟	۲۱/۶	۳۲/۳	۳۲/۹	۱۰/۳	۲/۸	۳/۶۰
ارزیابی خود را در مورد عملکرد استادان معارف اسلامی در ارتباط دوستانه و محترمانه با دانشجویان بیان نمایید؟	۲۲/۹	۴۰/۱	۲۴/۸	۹/۴	۲/۸	۳/۷۱
ارزیابی خود را در مورد تأثیر استادان معارف اسلامی در شکوفا کردن کنجکاو و ایجاد روحیه تحقیق و پژوهش دانشجویان بیان نمایید؟	۱۱/۳	۲۳/۸	۳۲/۳	۲۱/۶	۱۱	۳/۳
ارزیابی خود را در مورد تأثیر استادان معارف اسلامی در افزایش اطلاعاتتان در درس مورد نظر، نسبت به دانسته های قبلی، بیان نمایید؟	۱۱/۹	۲۶/۳	۳۹/۵	۱۴/۷	۷/۵	۳/۲۰
ارزیابی خود را در مورد تأثیر استادان معارف اسلامی در تعمیق یا تصحیح دیدگاه دانشجویان در زمینه کارکردهای دینی بیان نمایید؟	۱۱/۹	۲۰/۱	۳۷/۶	۲۱/۳	۹/۱	۳/۴

طبق جدول ۱۱، ۵۴/۱ درصد اعلام کردند استادان برخوردار صحیح و منطقی داشته، به عقاید دانشجویان احترام می‌گذارند؛ ۶۳ درصد استادان را دارای رابطه‌ی دوستانه و محترمانه با دانشجویان می‌دانند؛ ۳۴/۱ درصد معتقدند استادان در شکوفا کردن کنجکاوی و ایجاد روحیه‌ی تحقیق و پژوهش تأثیر گذارند؛ ۳۸/۲ درصد استادان را در افزایش اطلاعات درس مورد نظر، نسبت به داشته‌های قبلی، تأثیر گذار می‌دانند و ۳۲ درصد اعلام کردند که آنان در تعمیق یا تصحیح دیدگاه دانشجویان در مورد کارکردهای دینی مؤثرند.

تحلیل و بررسی متغیرهای تحقیق

• **حیطه‌ی محتوای دروس.** با توجه به جدول ۱۲، ۱۶/۶ درصد رضایت کم و خیلی کم؛ ۶۸ درصد رضایت متوسط و ۱۵/۴ درصد رضایت زیاد و خیلی زیاد دارند. در مجموع، ۸۳/۴ درصد دانشجویان، دارای میزان رضایت متوسط به بالا هستند.

جدول ۱۲

فراوانی	درصد فراوانی نسبی	درصد فراوانی نسبی معتبر	درصد فراوانی تجمعی
۵۳	۱۶/۶	۱۶/۶	۱۶/۶
۲۱۷	۶۸	۶۸	۸۴/۶
۴۹	۱۵/۴	۱۵/۴	۱۰۰
۳۱۹	۱۰۰	۱۰۰	

برای بررسی میزان تفاوت میانگین حیطه‌ی محتوایی در مسائل مختلف، ابتدا آزمون نرمال بودن را بررسی می‌کنیم. با توجه به آزمون نرمال بودن به نظر می‌رسد که نمره‌ی میانگین محتوا نرمال است؛ زیرا مقدار آزمون شاپیرو ویلک برابر با ۰/۱۰۹ است که از ۰/۰۵ بیشتر است. با توجه به موفقیت آزمون نرمال بودن، از آزمون پارامتری نظیر t-test (تی تست) برای تحلیل آماری استنباطی استفاده شد.

طبق سؤال پژوهش، آیا میانگین نمره‌ی نگرش دانشجویان نسبت به محتوا برای دو گروه دختر و پسر تفاوت معناداری وجود دارد؟ با توجه به آزمون لون فرض برابری واریانس پذیرفته می‌شود، زیرا مقدار آزمون ۰/۶۲۹ شده و از ۰/۰۵ بیشتر است؛ لذا از سطر اول آزمون t-test (تی تست) استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که میانگین نمره‌ی محتوا برای دو گروه مزبور تفاوت معناداری دارد؛ زیرا مقدار آزمون ۰/۰۰۷ شده که از ۰/۰۵ کمتر است. از آنجا که میانگین نمره‌ی دانشجویان پسر ۳/۰۹۱۶ و میانگین نمره‌ی دانشجویان دختر ۲/۸۹۳۲ شده است، می‌توان گفت دانشجویان پسر نگرش بهتری نسبت به دخترها داشتند.

جدول ۱۳ آزمون تی تست

آزمون تی تست برای برابری میانگین ها		آزمون لون برای برابری واریانس ها				
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	انحراف استاندارد اختلاف	درجه آزادی	مقدار تی	آماره p	مقدار تی	آماره فیشر
۰/۳۴۲۸۷	۰/۰۵۳۷۷	۰/۱۹۸۳۲	۰/۰۰۷	۳۱۲	۲/۷۰۰	۰/۶۲۹
۰/۳۴۲۴۵	۰/۰۵۴۲۰	۰/۱۹۸۳۲	۰/۰۰۷	۲۷۳/۹۲۱	۲/۷۰۹	
آماره‌ها						
انحراف استاندارد اختلاف		میانگین	تعداد	جنسیت	نمره محتوا	
۰/۰۴۷۰۶		۰/۶۴۳۵۴	۳/۰۹۱۶	پسر	۱۸۷	
۰/۰۵۶۰۸		۰/۳۶۱۹۹	۲/۸۹۳۲	دختر	۱۲۷	

• حیطة عملکرد استادان. با توجه به جدول ۱۴، ۴/۷ درصد دانشجویان از حیطة عملکرد استادان رضایت کم و خیلی کم داشتند؛ ۶۰/۵ درصد آنان رضایت متوسط و ۳۴/۸ درصد دیگر رضایت زیاد و خیلی زیاد داشتند. در نتیجه، ۹۵/۳ درصد دانشجویان از عملکرد استادان رضایت متوسط به بالا داشتند.

جدول ۱۴ میزان رضایت از عملکرد استاد

درصد فراوانی نسبی		درصد فراوانی		فراوانی	
معتبر	درصد فراوانی تجمعی	نسبی	نسبی		
۴/۷	۴/۷	۴/۷	۴/۷	۱۵	کم و خیلی کم
۶۵/۲	۶۰/۵	۶۰/۵	۶۰/۵	۱۹۳	متوسط
۱۰۰	۳۴/۸	۳۴/۸	۳۴/۸	۱۱۱	خوب و عالی
	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۳۱۹	کل

با توجه به آزمون نرمال بودن به نظر می‌رسد که نمره میانگین عملکرد استادان نرمال است؛ زیرا مقدار آزمون شاپیرو ویلک با ۰/۰۶۸ برابر است که از ۰/۰۵ بیشتر است.

با توجه به موفقیت آزمون نرمال بودن، از آزمون‌های پارامترای نظیر تی تست برای تحلیل آماری استفاده شد.

طبق سؤال پژوهش، آیا میانگین نمره نگرش دانشجویان در مورد عملکرد استادان برای دو گروه دختر و پسر تفاوت معناداری دارد؟ با توجه به آزمون لون شرط برابری واریانس‌ها رد می‌شود، لذا از سطر دوم آزمون تی تست برای تحلیل میانگین نمره عملکرد استادان برای دو گروه مزبور استفاده شده که نشان می‌دهد میانگین نمره عملکرد استادان برای دو گروه با هم یکسان است و هر دو گروه از میانگین نمره مشابهی برخوردارند.

جدول ۱۵ آزمون تی تست

آزمون تی تست برای برابری میانگین‌ها		آزمون لون برای برابری واریانس‌ها	
فاصله اطمینان ۹۵ درصد	انحراف استاندارد اختلاف	میانگین اختلاف	درجه آزادی
۰/۱۸۸۳۳	۰/۱۰۹۵۵	۰/۰۳۹۳۹	۳۱۲
۰/۱۹۲۶۶	۰/۱۱۳۸۸	۰/۰۳۹۳۹	۲۴۳/۹۶۹
آماره			
انحراف استاندارد اختلاف	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد
۰/۰۴۵۱۸	۰/۶۱۷۷۷	۳/۴۵۸۳	۱۸۷
۰/۰۶۳۳۶	۰/۷۱۴۰۰	۳/۴۱۸۹	۱۲۷

با توجه به نتایج به دست آمده از محتوا و عملکرد دروس معارف اسلامی، اینک، یکی از گرایش‌های دروس مزبور را که انقلاب اسلامی ایران است بررسی می‌شود.

نقد و بررسی درس انقلاب اسلامی

اغلب نویسندگان کتاب‌های درسی دانشگاهی، استادان دانشگاه هستند که طبق سلیقه و درک خود از محتوای پیش‌بینی شده در برنامه درسی به تألیف می‌پردازند که به نظر

می‌رسد ایجاد ساختار منسجم و قطعی در تدوین آن‌ها دشواری‌هایی داشته باشد (اصابت طبری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۸). درس انقلاب اسلامی دو واحدی است که می‌تواند بستری مناسب برای بررسی شبهات و ابهامات دانشجویان درباره عملکرد ۴۲ ساله جمهوری اسلامی باشد. گرچه می‌تواند بسیار جذاب‌تر و مفیدتر از آنچه اکنون هست باشد؛ ولی متأسفانه بسیاری از دانشجویان به این درس علاقه ندارند. در بیشتر دانشگاه‌های کشور، این درس با وقوع انقلاب مشروطه آغاز می‌شود و بیش از آن که به چالش‌های اصلی انقلاب پردازد ریشه‌های آن را بررسی می‌کند و این شاید یکی از مهم‌ترین دلایل بی‌اقبالی دانشجویان به این درس باشد؛ زیرا برای دانشجوی امروز بیش از آن که ریشه‌های انقلاب مهم باشد، میوه‌های انقلاب مهم است. جوان دهه هفتاد و هشتاد که تمام عمرش را در حکومت جمهوری اسلامی گذرانده، بیش از هر چیز انتظار دارد که سؤال‌ها و ابهاماتش درباره این حکومت برطرف شود. «شرایط پس از انقلاب اسلامی و دعوای سیاسی»، دلیل انحراف جمهوری اسلامی از آرمان‌های ۱۳۵۷، بخشی از سؤالات دانشجویان بود که در کلاس انقلاب اسلامی بی‌پاسخ مانده‌اند. اگر آینده محوری جایگزین گذشته‌گرایی شود و درس انقلاب اسلامی به‌روزتر ارائه شود، دانشجویان رضایت بیشتری می‌یابند. عموم دانشجویان، درس دو واحدی انقلاب اسلامی را تقریباً تنها فرصت برای پاسخ به سؤالات خود درباره جمهوری اسلامی می‌دانند و به حق، انتظارات بالایی در این درس دارند.

کتاب *درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران* (علویان و همکاران، ۱۳۹۹) کتابی است که در بسیاری از دانشگاه‌های کشور، برای درس انقلاب اسلامی تدریس می‌شود. در این کتاب ابتدا مفاهیم و عناوین مرتبط به انقلاب تعریف و سپس با طرح دوگانه الگوی «شبه ترقی غرب‌گرا» و «تعالی‌خواهی اسلامی»، از ابتدای قرن ۱۹، تاریخ معاصر ایران تا مقطع پیروزی انقلاب اسلامی بررسی می‌شود (عیوضی و هراتی، ۱۳۹۰). از همان ابتدا، در نام‌گذاری این دو الگو می‌توان ردپایی از جانبداری را مشاهده کرد؛ شبه ترقی در مقابل تعالی خواهی. کتاب مذکور از ابتدا جبهه خود را مشخص می‌کند و احتمالاً دانشجوی منتقد نظام را به موضع‌گیری علیه خود می‌کشاند. کتاب با همین دوگانه تلاش وقایع تاریخ معاصر ایران را تحلیل کند. برای نمونه، در صفحه ۴۳ در توصیف الگوی شبه ترقی می‌نویسد: «با توجه به نگاه ویژه گفتمان ترقی‌خواهی غربی به بیرون، نوعی از وابستگی درون این گفتمان نیز مطرح است که تهدیدی برای هویت و استقلال به شمار می‌رود».

طبیعتاً هر کس با اندک مطالعه‌ای در حوزه تاریخ معاصر می‌تواند به صحت این جمله و عبارات مشابه پی ببرد؛ اما نکته این که دانشجوی مهندسی یا پزشکی که انقلاب اسلامی برای او یک درس عمومی است و اطلاعات بالایی در این حوزه ندارد، بیش از این گزاره‌ها به دلیل و منطقی نیاز دارد و می‌خواهد در یک سیر علی و معلولی درباره ریشه‌های انقلاب اسلامی قضاوت کند. دانشجویان نسل جدید با دسترسی‌های گسترده به رسانه‌ها و منابع گوناگون به راحتی نظرات استادان را نمی‌پذیرند و بیش از هر چیز به استدلال نیاز دارند.

توانایی علمی استاد، توجه به مقطع پس از پیروزی انقلاب اسلامی، گذر از عبارات کلیشه‌ای و پرهیز از جانبداری، بدون تردید مهم‌ترین راهکارها برای اصلاح روند فعلی درس انقلاب اسلامی هستند. از سوی دیگر، کتاب *تحلیلی بر گذشته، حال و آینده انقلاب اسلامی ایران* که به قلم استادان ارجمند دکتر مرتضی علویان، استادیار دانشگاه مازندران، دکتر غلامرضا ضابط‌پور، استادیار دانشگاه صنعتی نوشیروانی بابل و دکتر رحمت عباس تبار، استادیار دانشگاه مازندران - از استادان درس انقلاب اسلامی ایران - نگارش شده و نشر معارف آن را در سال ۱۳۹۹ منتشر کرده است، بیشتر به مباحث بعد از انقلاب اسلامی و خصوصاً آینده انقلاب اسلامی با توجه به بیانیه گام دوم پرداخته که به نظر می‌رسد تا حدی کاستی‌های این کتاب را کاهش داده است.

روش جدید پیشنهادی برای تدریس درس انقلاب اسلامی که در سایر گرایش‌ها نیز قابل اجراست، این که ابتدا باید به دغدغه و مسئله اصلی این درس توجه کرد و لذا با توجه به مسائل تاریخ معاصر ایران، مهم‌ترین مسئله، یافتن ریشه مشکلات و راه حل آن است؛ زیرا ایران به لحاظ طبیعی دارای امکاناتی است که می‌توان آن را جزء ۱۰ کشور قدرتمند دنیا قرار داد، ولی هنوز چنین امری کاملاً محقق نشده است. این دغدغه می‌تواند برای دانشجویان رشته‌های مختلف مسئله باشد؛ زیرا آنان نیز به عنوان یک ایرانی خواهان توسعه و پیشرفت کشور خود هستند. براساس این سؤال یک پیوستگی پیدا شد که می‌شود مباحث مختلفی را حول آن مطرح کرد.

در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به نظر می‌رسد باید در هدف درس انقلاب اسلامی تغییری ایجاد کرد؛ زیرا کتاب‌های موجود با هدف ارائه تحلیل و دانش‌افزایی تدوین شده‌اند که این امر برای دانشجویان رشته‌های مختلف جذابیت چندانی ندارد. بنابراین، اگر هدف درس انقلاب اسلامی را افزایش تقویت قدرت تحلیل دانشجویان

بدانیم، تحولی عظیم در این درس به وجود می‌آید؛ زیرا دانشجو تنها برای یاد گرفتن یک سری موضوعات در کلاس این درس شرکت نمی‌کند، بلکه به دنبال روشی است که براساس آن بتواند قدرت تحلیل خود را در مورد موضوعات اطراف خود تقویت کند.

مرحله بعد این روش، طراحی سؤالات فرعی براساس سؤال اصلی است؛ به طوری که استاد و دانشجو، به مسئله‌ای از مسائل توجه و آن را حل می‌کند و این مسئله بخشی از سؤال اصلی است. دانشجو در جلسات مختلف، گام به گام به دنبال استاد خواهد بود تا پاسخ سؤال اصلی را بیابد. در هیچ مسئله‌ای، در ابتدا پاسخ نهایی به دانشجو داده نمی‌شود، بلکه وی را باید با پاسخ‌های مختلف آشنا کرد و نحوه چینش مطالب و تحلیل را یاد داد و در پایان، با جمع‌بندی پاسخ‌های ارائه‌شده، بر سر یک پاسخ، به عنوان جمع‌بندی نظرات مطرح‌شده برای ارزشیابی پایان ترم، توافق شده، و پرونده این سؤال را استاد بازمی‌گذارد تا دانشجو فکر کند.

از مجموع مسائلی که در کلاس به عنوان مسائل فرعی آن مسئله اصلی مطرح می‌شود، ۲۰ سؤال مطرح و در طول ترم، هنگام تدریس به دانشجو داده می‌شود؛ دریافت پاسخ آن برعهده دانشجو است. سؤالات بسیار تحلیلی خواهد بود و پاسخ آن هم، جمع‌بندی مباحث کلاس است؛ لذا کسانی که دقت کمتری دارند متضرر می‌شوند. به عبارت دیگر، ارزشیابی پایان ترم به صورت کتاب باز خواهد بود یعنی سؤالاتی که از قبل به دانشجو داده شده است. بیست سؤالی که گزینه‌های چهارجوابی آن بسیار شبیه به هم است و تنها کسانی که مباحث را با دقت خوانده‌اند، می‌توانند به آن پاسخ دهند. علاوه بر آزمون پایانی ترم، از ابتدای ترم به دانشجو اعلام می‌شود که در پایان ترم به سؤال اصلی کلاس را در یک صفحه پاسخ دهد؛ دانشجو آن‌ها را دریافت می‌کند و در منزل یا خوابگاه پاسخ‌ها را نوشته، در جلسه امتحان تحویل می‌دهد. خروجی کلاس، علاوه بر روشی که دقت او را افزایش داده است و چگونگی تحلیل مباحث اطراف او را آموخته است، یک صفحه مطلب است که خود دریافت و تدوین کرده است. این روش کتاب‌محور نیست و جزوه ای هم وجود ندارد، بلکه دانشجو باید آن‌ها را در ذهن داشته باشد و تحلیل نماید.

از آنجا که قرن بیست و یکم قرن اطلاعات، ابتکار، مهارت و سرعت است، مدرسان درس انقلاب اسلامی برای تأثیرگذاری هرچه بیشتر شایسته است بر اساس اصول ذیل عمل کنند: (۱) از روش تدریس فعال و همگام با روز استفاده کنند؛ مانند روش‌های همیاری، تدریس فعال، بارش مغزی، ایفای نقش، نمایشی، بحث گروهی، حل شبهه، استقرایی و اکتشافی. (۲) همواره در حال فراگیری علم باشد و اطلاعات جدید را فراگیرد، لازمه این

کار شرکت در دوره‌ها و کارگاه‌های تدریس و تحقیق است. ۳) ضروری است با اصول روان‌شناسی تربیتی آشنا باشد. ۴) باید کتاب مورد تدریس را با طرح مطالب مورد نیاز بودجه‌بندی نماید و نیز طرح درس هر جلسه را از قبل مشخص نموده باشد و ارزشیابی تشخیصی، تکمیلی و پایانی را بداند. ۵) مهارت‌های فردی مانند قدرت طرح‌ریزی مدل ذهنی، به کارگیری اصول منطقی در تدریس، قدرت تجزیه و تحلیل مسائل و قدرت تصمیم‌گیری را به دست آورد. ۶) مهارت‌های ارتباطی و تدریس، مانند کنترل احساسات، فن بیان و به کار بردن شعر را بداند. ۷) از فناوری‌های روزآمد آموزشی، مانند رایانه، اینترنت، پروژکتور، پاورپوینت و ارائه مطالب درسی به صورت دسته‌بندی منظم و نموداری و درختی در اسلاید اطلاع کافی داشته باشد. ۸) مهارت تجزیه و تحلیل مسائل و تفکر انتزاعی را به دست آورد. ۹) در دنیای امروز باید خلاق باشد، دست به شیوه‌های جدید بزند و دانشجویان را هم خلاق بار بیاورد. ۱۰) باید همواره سؤالی برای مطرح کردن در کلاس داشته باشد و حس و انگیزه کنجکاوی دانشجویان را تحریک کند و آنان را به فعالیت و جنبش وادارد. ۱۱) نقطه شروع، سنتی و معمولی نباشد، بلکه با طرح سؤالی جدید ترم را آغاز کند. ۱۲) پیش‌فرض‌های جدید ارائه دهد و به یک مسئله از زوایای مختلف بنگرد. ۱۳) از هیچ‌گونه شکستی نهراسد و طرح‌های خلاق خود را آزمایش کند و جواب و نتیجه بگیرد و به همه منعکس کند. ۱۴) باید دارای آراستگی ظاهر، سعه صدر، تواضع و اخلاص، تعهد کاری، تقوا، نگرش و بینش صحیح، وظیفه‌شناس، با نشاط و شاداب، با رأفت و مهربانی باشد؛ نیز آداب و رسوم اجتماعی را مراعات کند و منافع جامعه را به منافع فرد مقدم داشته، از جناح‌گرایی پرهیزد.

اجباری شدن درس انقلاب اسلامی بر کیفیت دروس معارف اسلامی تأثیر گذاشته است. از آنجا که این درس، درس دینی و گذراندن آن اجباری است، بخشی از جاذبه آن کاهش یافته؛ یعنی به عنوان اجباری بودن، در سطح این درس و نوع نگرش به آن تأثیر خاصی گذاشته است. برای این که دانشجو اجباری بودن این درس را احساس نکند پیشنهاد می‌شود: نخست، استادان در اولین جلسه ترم، قبل از هر چیزی به بیان جایگاه دین در اندیشه بشری، فلسفه برتری دین اسلام بر ادیان دیگر و ضرورت و فلسفه ارائه این درس در دانشگاه‌ها پردازند. دوم، متن درس شناور باشد؛ یعنی الزامی نباشد که استاد تنها کتاب را تدریس کند و سرانجام یک‌سری واحدهای اختیاری در خصوص انقلاب اسلامی ارائه شود تا کسانی که دغدغه بیشتری دارند آن‌ها را بگذرانند؛ بدین ترتیب، قدرت تحلیل و دفاع

دانشجویان در جامعه بیشتر می‌شود. برای ترغیب کردن دانشجویان، می‌توان نمرات این درس اختیاری را در معدل دانشجویان محاسبه کرد.

به نظر می‌رسد علت بازخورد کم درس انقلاب اسلامی در دانشگاه این است که برای همه یک نسخه واحد می‌پیچیم. برای مثال، آنچه در فضای تخصصی علوم پزشکی وجود دارد، بی‌انطباقی قشر متخصصان و فضای علوم پزشکی با احکام اولیه اسلام است؛ لذا دروس معارف اسلامی این گروه باید با مشکلات این افراد ارتباط بیشتری داشته باشد و دانشجویان پزشکی براساس درس فیزیولوژیک و بیولوژی بهتر مطالب را دریافت می‌کنند. در حالی که فضای فنی و مهندسی فضایی کارکردگرایی صرف است و با استدلال سروکار دارد، لذا باید ارتباط معارف اسلامی با فنی و مهندسی طوری باشد که این فضای کارکردگرایی را پر کند و معارف اسلامی در نسبت با علوم انسانی دنبال مبانی ساختن علوم انسانی متصور است.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش تلاش شد میزان گرایش دانشجویان به دروس معارف اسلامی و تأثیر عواملی چون: محتوای درس و عملکرد استادان معارف اسلامی بر گرایش دانشجویان بررسی شود. همان‌طور که اشاره شد، میزان گرایش دانشجویان به دروس معارف اسلامی، در سطح متوسط و قوی، ۹۳/۷ درصد بود که حاکی از افزایش گرایش مثبت دانشجویان به دروس معارف اسلامی، دست کم در میان دانشجویان دانشگاه صنعتی نوشیروانی بابل بوده است. نیز میزان رضایت دانشجویان در سطح متوسط ۷۲/۷ درصد بود که نشان می‌دهد دروس ارائه شده با حد انتظارات آنان فاصله دارد و پاسخگوی نیازهای کاربردی و معرفتی آنان نیست. همچنین ملاحظه ارزیابی از استادان و کتاب‌های دروس معارف اسلامی به عنوان ارکان اصلی شیوه آموزشی کنونی معارف اسلامی نشان داد که هرچند ارزیابی از عملکرد استادان معارف اسلامی تا حد مقبول و مشابهی در سطح قوی ۳۴/۸ درصد و متوسط ۶۰/۵ درصد است، ارزیابی کیفیت محتوای دروس چندان رضایت‌بخش نیست؛ زیرا قوی ۱۵/۴ درصد و متوسط ۶۸ درصد است. بنابراین به نظر می‌آید محتوای دروس ارائه شده، با توجه به شرایط، رشته‌ها و نیازهای زمانی مخاطبان، قابل تجدیدنظر است. به علاوه، رویکردی که مبتنی بر کاربردی بودن آموزه‌های دینی در زندگی باشد باید تقویت شود. عدم اهتمام برخی از دانشگاه‌ها در جذب هیئت علمی و ارائه اکثر دروس معارف

اسلامی از سوی مدعوین و نیز ارائه دروس معارف اسلامی از سوی استادان که مجوز تدریس از نهاد رهبری را ندارند، می‌تواند یکی از آسیب‌های گروه معارف اسلامی و تأثیرگذاری آن را کاهش دهد. در واقع، بیش از ۷۰ تا ۸۰ درصد دروس معارف اسلامی را استادان حق‌التدریس ارائه می‌کنند، حال آن‌که در نظام آموزش عالی اصل بر این است که تدریس غالب دروس را اعضای هیئت علمی ارائه کنند و استفاده از مدرسان حق‌التدریس باید در شرایط استثنا باشد؛ قوانین هم بر همین اساس نوشته و اجرا می‌شوند؛ لذا قانونگذار توجه زیادی به بحث حق‌التدریس ننموده است. این استثنا در دروس معارف اسلامی به یک اصل تبدیل شده است.

تقدیر و تشکر: نویسندگان این مقاله مراتب قدردانی خود را از حمایت دانشگاه صنعتی نوشیروانی بابل از طریق اعتبار پژوهشی شماره BNUT/۳۸۸۰۱۸/۹۸ اعلام می‌دارند. نیز از آقایان سید حسین کارنامی، مرتضی دارابی‌نیا و رحمت‌الله مرزبند که پرسش‌نامه را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می‌کنیم.

منابع

- آقاجانی قناد، محمدرضا و جمال فرزندی (۱۳۸۰). بررسی نگرش دانشجویان دانشگاه ایلام نسبت به دروس معارف اسلامی، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه ایلام.
- احمدی، احمد (بهار ۱۳۸۸). «کتاب درسی: نظریه‌ها و تجربه‌ها: جایگاه خطیر علوم انسانی»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، شماره ۲۱، ص ۹-۲۰.
- اصابت طبری، ابراهیم، نوریان، محمد، آرمند، محمد و داریوش نوروزی (بهار و تابستان ۱۳۹۹). «سنتر پژوهی ویژگی‌های کتاب درسی دانشگاهی»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، شماره ۴۶، ص ۱۱۴-۱۴۵.
- امراللهی، محمد (۱۳۷۹). بررسی و تحلیل نظرات تشریحی دانشجویان، قم: نهاد رهبری.
- پارسا، محمد (۱۳۷۴). روان‌شناسی تربیتی، تهران: سخن.
- حلیمی جلودار، حبیب‌الله (پاییز ۱۳۹۴). «جستاری در میزان گرایش دانشجویان به دروس معارف اسلامی و عوامل مؤثر بر آن (نمونه موردی: دانشجویان دانشگاه مازندران)»، فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، سال نوزدهم، شماره سوم.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸). صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- شعاری‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۷۸). یادداشت‌هایی درباره نظریه‌های انگیزش در آموزش و پرورش.
- علویان، مرتضی، ضابط‌پور، غلامرضا و رحمت عباس‌تبار (۱۳۹۹). تحلیلی بر گذشته، حال و آینده انقلاب اسلامی ایران، قم: نشر معارف.

فیض، علیرضا (۱۳۷۳). *مبادی فقه و اصول*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

قاسم‌زاده مقدم، مرضیه (۱۳۷۹). *سنجش نگرش دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر مشهد نسبت به درس دینی و قرآن و عوامل مؤثر بر آن*، مشهد: آموزش و پرورش خراسان رضوی.

کریمی، یوسف (۱۳۷۹). *نگرش و تغییر نگرش*، تهران: ویرایش.

لیاقت‌دار، محمدجواد، شانظری جعفر، و معصومه مسلمی (۱۳۸۷). «ارزیابی رضایتمندی دانشجویان از دروس عمومی در شهر کرمان»، *انقلاب اسلامی*، شماره ۱۴.

مجیدی، محمدرضا و ابوالقاسم فاتحی (۱۳۸۸). «سنجش نگرش دانشجویان نسبت به برنامه‌ریزی دروس معارف اسلامی»، *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، دوره ۱۲، شماره ۳ (۴۱).

مهرآراء، علی اکبر (۱۳۷۳). *زمینه روان‌شناسی اجتماعی*، تهران: انتشارات مهرداد.

یوسفی لویه، مجید (۱۳۸۸). *جایگاه نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری و روحانیون در دانشگاه‌ها (خلاصه تحقیق)*، تهران: معاونت مطالعات راهبردی نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.